بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على الطاف كرمه واصناف نعمه والصلوة على نبيه
الطاهر اعراقه الزاهر اخلاقه وعلى آله الاصفيا واصحابه الاتقيا
حماة الحق وهداة الخلق قال محمد بن محمد بن عبد الجليل
العمري الكاتب وفقه الله لما يصلح احوال دينه ودنياه ونجح امال
آخرته واولاه كه امير المومنين علي بن ابي طالب كرم الله وجهه
با آنك امام اخيار وقدوهٔ ابرار وسيد فتيان ومقدم شجعان
فصاحتي داشت كه عقود جواهر انفاس او در غيرت آيد نجوم
زواهر از الفاظ او در حيرت آيد وعمرو بن بحر الجاحظ رحمة
الله كه در كمال براعت ووفور بلاغت نادرهٔ اين امة واعجوبهٔ
اين ملت بود از مجموع كلام امير المومنين علي كرم الله وجهه

كه جمله بدايع غرر وروايع درر است صد كلمه اختيار كرده است
وهر كلمه را ازان برابر هزار كلمه داشته وبخط خويش نبشته
وخلق را يادگار گذاشته واجب ديدم من بنده كه پروردهٔ
دودمان مجلس عالي خداوندزاده پادشاه معظم عالم عادل
مؤيد مظفر منصور جلال الدنيا والدين جمال الاسلام والمسلمين
علاء الملك والسلاطين قطب الدولة مجد الملة بهاء الامة
عدة الخلافة ناصر الملك سيد ملوك العرب والعجم شمس المعالي
سلطان شاه ابو القاسم محمود بن خوارزمشاه محمد يمين امير المؤمنين
ضاعف الله اقتداره ام اين صد كلمه را برسم خدمت خزانهٔ
كتب معمورهٔ او لا زالت معمورة ببقائه مزينة بلقائه بدو زبان
تازي وپارسي تفسير كردن ودر تفسير هر كلمه دو بيت شعر
از منشآت خويش كه مناسب آن كلمه باشد آوردن تا فايدهٔ
عامتر ومنفعت آن تمامتر باشد وهر كسي در مطالعهٔ آن
رغبت نمايد واميدست كه اين خدمت در محل قبول افتد ومن

بنده را باقبال آن قبول عز جاودانی و شرف دو جهانی حاصل گردد

لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا

بلغت في معرفة احوال المعاد واهوال يوم التناد غاية لو كشفت عني ستور الدنيا وعرضت على امور العقبى لم تزد تلك المشاهدة الحسية في ديني نقيرا ولا في يقيني قطميرا

حال خلد و جحیم دانستم	بیقین آنچنان که می باید
گر حجاب از میانه بردارند	از یقین ذره نیفزاید

الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا

معناه ما داموا في الحيوة الدنيا وبه غافلون كانهم راقدون عن الجنة ونعيمها والنار وجحيمها فاذا ماتوا انتبهوا من رقدة الغفلة فندموا على ما فرطوا في امر خالقهم ولاموا على انفسهم على ما قصروا في شكر رازقهم ولكن حين

ماتو

لا يغنيهم الندامة ولا ينفعهم الملامة شعر

مردمان غافلند از عقبی	همه گوئی بخفتگان مانند
ضرر غفلتی که می ورزند	چون بمیرند آنگهی دانند

الناس بزمانهم اشبه منهم بابائهم

معناه الناس يشبهون بزمانهم لا بابائهم فيحاكون ايامهم لقدمائهم وكل من اعانه الزمان اعانه شعر

خلق را نیست سیرت پدران	همه بر سیرت زمانه روند
دوستند آنکه را زمانه نواخت	دشمنند آنکه را زمانه فکند

ما هلك امرء عرف قدره

معناه من عرف قدره كان طول عمره ومدة دهره متفرعا ذروة الكرامة متدرعا كسوة السلامة من احد آفة ولا يصيبه من جانب مخافة

هر که مقدار خویشتن بشناخت
از مضیق غرور بیرون جست
از همه حادثات ایمن گشت
در مقام سرور ساکن گشت

قیمة کل امرء ما یحسنه

معناه کل من زاد علمه زاد فی صدور الناس قدره وقیمته وکل من نقص عقله وعلمه نقص فی قلوب الناس جاهه وحشمته

قیمت تو در آن قدر علمست
خلق در قیمتت بیفزاید
که تن خود بدان بیارایی
جون تو در علم خویش افزایی

من عرف نفسه فقد عرف ربه

معناه من عرف نفسه مخلوقة مصنوعة ومن الاجزاء المنکسرة والاعضاء المتغیرة مرکبة مجموعة فقد عرف ان له خالقا لا یتکسر ذاته ولا یتغیر صفاته شعر

کوست جار و ارکش صنع
جون بدانی تو یقین او ابدع
هست نفس تو حجتی قاطع
بر وجود خدای عز وجل

من لانت اسافله صلبت اعالیه

معناه من لم ینصره الصغار قهره الکبار

مهتر کس بزیر دستان مغرور
نشود چون شه بی نوران مرکز
که اقربا بود مقهور
هر که باشد ضعیف اتباعش

من اوتی فی عجانه فلا حیاء له

وبدو لسانه معناه من اتت الرجال علیه ذهب الحیاء عن عینه ولا یحترز من الانداء والافحاش ولا یستحی من الانذار والایحاش شعر

پایدار لفظ او نکو گفتن
هم او رفته تا شده کم گفتن
نشسته زیر رم و مال خفتن
هر که او وقت کودکی بودست

السعید من وعظ بغیره

معناه من وعظ بغيره كان سعيدا وعن مواقف الشقاوة بعيدا شعر

آواز ندیم بر سر [illegible] گر از چه بداده سوه [illegible]
[illegible] درست بزار [illegible] کی بوکی

الحكمة ضالة المؤمن

معناه المؤمن يطلب الحكمة كما يطلب الضالة صاحبها والحسناء خاطبها شعر

هم بران سان طلب کند حکمت [illegible] مؤمن باکست
[illegible] چیزی [illegible] کم سود کس

الشر جامع لمساوي العيوب

معناه الشر يظهر مخازي القلوب ويجمع مساوي العيوب شعر

تا توانی مگرد گرد بدی گر ترا هست طینت طاهر
گر بدی فضل تو شود نهان ور بدی عیب تو شود ظاهر

المرء مخبوء تحت لسانه

معناه المرء ما لم يتكلم لم يعرف مقدار عقله ومثابة فضله فاذا تكلم رفع الحجاب وعرف الخطاء والصواب

مرد پنهان بود بزیر زبان جون بگوید سخن بدانندش
خوب گوید لبیب گویندش زشت گوید سفیه خوانندش

من عذب لسانه كثر اخوانه

معناه المرء يصطاد قلوب الناس بكلمة الطيب وكرم الصيب

گر زبانت خوش است جمله خلق در مودّت برادران تو اند
ور زبانت بد است در خانه خصم جان تو جاکران تو اند

بالبر يستعبد الحر

معناه المرء ببره يسترق الحر ويستحق الشكر شعر

گر بخواهی که پیش تو باشند سروران جهان سر افکنده

مردمی کن که مردمی کردن مرد آزاد را کند بنده

بِئْسَ مَالُ الْبَخِيلِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ

مَعْنَاهُ مَالُ الْبَخِيلِ لَا يُصْرَفُ فِي طَرِيقِ الْخَيْرَاتِ وَ وُجُوهِ الْمَبَرَّاتِ فَيَكُونُ مُعَرَّضًا بِحَادِثٍ يَصْطَلِمُهُ أَوْ وَارِثٍ يَلْتَقِمُهُ

هر کرا مال هست و خوردن نیست او ازان مال بهره کی دارد

یا بتاراج و حادثات دهد یا بمیراث خوار بگذارد

اَلْجَزَعُ عِنْدَ الْبَلَاءِ تَمَامُ الْمِحْنَةِ

مَعْنَاهُ الصَّبْرُ عِنْدَ الْبَلَاءِ مِنْ جَاذِبَاتِ الْمَثُوبَةِ الْجَزَعُ عِنْدَ الْعَنَاءِ مِنْ جَالِبَاتِ الْعُقُوبَةِ وَأَيُّ مِحْنَةٍ أَتَمُّ مِنْ فُقْدَانِ الْمَثُوبَةِ الْأَبَدِيَّةِ وَوِجْدَانِ الْعُقُوبَةِ السَّرْمَدِيَّةِ شعر

گر تو بر رضای حق دور [illegible] حق الحی تمام زن [illegible] بمانی ورن کند زخور [illegible] بیت جنس من کی کرچ

كَثْرَةُ الْوِفَاقِ نِفَاقٌ وَكَثْرَةُ الْخِلَافِ شِقَاقٌ

مَعْنَاهُ الْمُبَالَغَةُ فِي الْوِفَاقِ يُؤَدِّي إِلَى الْمُرَاعَاتِ وَ الْمُنَافَقَةِ وَالْمُبَالَغَةُ فِي الْخِلَافِ يُؤَدِّي إِلَى الْمُعَادَاتِ وَالْمُقَاتَلَةِ

که بران تیغ کی نفع آید ور خلاف مرام دور شود

گر از ان همت یاره آید ور وفاق کسان عفو مکند

رُبَّ أَمَلٍ خَائِبٍ

مَعْنَاهُ رُبَّ أَمَلٍ خَابَ أَمَلُهُ وَرُبَّ عَمَلٍ ضَاعَ عَمَلُهُ

نی نکو که کرکیلیندو پت [illegible] نی امید کل [illegible] وفا

هم نخور کریناور تیش [illegible] ای کم کی امید برحم پیدا

رُبَّ رَجَاءٍ يُؤَدِّي إِلَى الْحِرْمَانِ

مَعْنَاهُ لَيْسَ كُلُّ مَنْ رَجَا شَيْئًا مَلَكَ نَاصِيَةَ وَأَدْرَكَ

واصية فرب رجاء يعقبه حرمان ورب زيادة عاقبتها نقصان

محنت یابی از آن حرمان نی امید اگر گشت عاقبت پس
گشت از آن چه بیش از آن نیم امید چیزی که

ربّ ارباح يؤدي الى الخسار

معناه ربّ رابح هو خاسر عن مدارع المنافع

خواران سود زیان افتاد عاقبت چون بنشستی برسود
که قدم در ره مخوف نهاد ای بسا دید سود جوی زیان

ربّ طمع كاذب

معناه ربّ طمع كبرق خلّب لا يرى صدقه ولا يرجى ودقه شعر

که زخاک گرسنگی فروغ بود ای بسی که کمان طمع زو فزود
که طمع پیشه دروغ بود و طمع دل نبست باید مرد

لا تنظر الى من قال وانظر الى ما قال

معناه اذا سمعتم كلاما فلا تنظروا الى حال قايله ولكن انظروا الى كثرة طايله فرب جاهل يقول خيرا ورب فاضل يقول شرا

شرف قایل وخساست او تو سخن را نگر که حالش چیست
در سخن می کند هیچ اثر در گذار ز رنج سخن منکر

لا ظفر مع البغي والسلم

معناه من طلب بالبغي فالغالب انه لا يجد ذلك المطلب ولا يرد ذلك المشرب فان وجد مرة او ظفر بركرة فلا يمتع به فكانه لم ينله ولم يجده ولم يظفر به ولم يفز

نی چه است آن ظفر که بنا فرت ور ظفر یافت منفعت نگرفت
ظفر از راه او عنان بر تافت هر که از راه بغی چه نی جست

لا ثناء مع الکبر والّلم

معناه المتکبر لا تخلع علیه اردیة الثناء ولا تقطع علیه اودیة الرجاء

هر کرا کبر پیشه شد همه خلق	در محافل جفای او گویند
وانک بر منهج تواضع رفت	همه عالم ثنای او گویند

ومن کلامه لا بر مع الشح

معناه الشحیح لا یثبت له علی الناس الحقوق ولا یلقی من الناس الا العقوق

هر کرا بخل پیشه شد دکران	نیست ممکن که طاعتش دارند
حق کزاریست طاعت اورا	بنود حق چکونه بکذارند

لا صحة مع النهم صدق

معناه من قل غذاؤه قل داؤه ومن کثر طعامه کثر سقامه

نشود جمع هیچ مردم را	تن درستی وخوردن بسیار
مذهب خویش ساز کم خوردن	کرت جان عزیز هست بکار

لا شرف مع سوء الادب

معناه علو الرتب لا ینال الا بحسن الادب شعر

بی ادب مرد کی شود مهتر	کرچه اورا جلالت نسب است
با ادب باش تا بزرک شوی	که بزرکی نتیجهٔ ادب است

لا اجتناب محرم مع الحرص

معناه ایاک والحرص فان الحرص یلقی صاحبه فی المحذورات ویقوده الی المحظورات

حرص سوی محرمات کشد	خنک آنکس که حرص را بکذاشت
کر نخواهی که در حرام افتی	دست از حرص می باید داشت

لا راحة مع الحسد

معناه الحسود يغتمّ بما يفيض الله من خيره على غيره وخيرات الله الحاصلة الى عباده لا ينقطع ركايبها ولا يتقنع سحايبها فلاجل هذا لا يكون نفس الحسود قط طيب ولا من الراحات نصيب

از حسد دور باش و شاد بزی / گر حسد مجلس نباشد شاد
گر طرب را نکاح خواهی کرد / مر حسد را طلاق باید داد

لا شفيع انجح من التوبة

معناه من تمسّك بحبل التوبة والاعتذار وتشبّث بذيل الندامة والاستغفار ثم اشتغل بعد ذلك برفع حاجاته وعرض مهمّاته الالهية فانه ببركة التوبة يقضى حاجاته وان كثرت ويكفى مهمّاته وان كبرت شعر

ای که بیحد گناه کرد پستی / می نترسی ازان فعال شنیع
توبه کن تا رضای حق یابی / که به از توبه نیست هیچ شفیع

لا لباس اجمل من السلامة

معناه السلامة للانسان اصفى شربة يحتسيها وانعم حلة يكتسيها

مرد اگر او ز عقل با بهره است / هیچ کسوت به از سلامت نیست
بسلامت اگر نباشد شاد / کسوت او بجز ندامت نیست

لا داء اعيى من الجهل

معناه الجهل ليس لدائه علاج ولا لظلماته سراج ولا لعلائه انفراج

بیت
نیست از علم جز سعادت حال / علم در دست نیک باقیمت
نیست از جهل جز شقاوت نفس / جهل در دست سخت بی آرمان

لا مرض اضنى من قلة العقل

معناه قلة العقل اشد الم واشق سقم قيل لواحد
استراح من لا عقل له قال لا بل مستراح من لا عقل له

ای که روز و شب از طریق علاج	در فزونی جسم و جان خودی
ذبح در خرد فزای که بست	هیچ بیماری جو کم خودی

لا محبة مع مراء

معناه اللجاج يورث العداوة ويذهب من
العيش الحلاوة

تا توانی لجاج پیشه مکن	کافت دوستی لجاج بود
ابلهست آنک فعل وست لجاج	ابلهی را کجا علاج بود

لا سودد مع الانتقام

معناه الرجل المنتقم لا يقطف ثمرات السعادة ولا
يقعد عليه شعر

صولت انتقام از مردم	دولت مهتری کند باطل
از ره انتقام یکسو شو	تا نمانی ز مهتری عاطل

لا زيارة مع زعارة

معناه ينبغي ان يكون الانسان عند زيارة صديق
حسن الخلق طيب النطق فان الزائر اذا كان زاعرا لا يكون
الانسان اثما في زيارته شعر

چون زیارت کنی عزیزی را	روی خوش دار و خوی از آن خوشتر
چه اگر بدخویی کنی آنجا	آن زیارت شود بباو

لا صواب مع ترك المشورة

معناه المشاورة في الامور داعية الى الصواب
والفلاح هادية الى النجاة والنجاح شعر

نادر باشد اصواب آید
کار آنکس که مشورت نکند
همه کار مشورت باید
مشورت را به صواب آمد

لا مروّة لكذوب

معناه من لم يكن له صدق الاقوال لم يكن له حسن الفعال فيكون خاليا من خصايص المروّة عاريا من ملابس الفتوّة ولهذا قيل الصدق امّ الفضايل والكذب امّ الرذايل

هر که کند عهد ازان ضایع بود
ور دهد وعده از دروغ بود
از مروت بکجا فرق بود
هر که باشد دروغ زن بروک

لا وفاء لملول

معناه الانسان اذا كان ملولا لا يعتمد على عهده ولا يعود على وعده فانه اذا ملّ نقض العهد واذا سئم اخلف الوعد .

هر که کند عهد برست حق
هر که کند عهد چون ملالش گرفت
نشود جمع ملال و وفا
مطلب تو وفا ز مرد ملول

لا كرم اعزّ من التقى

معناه من كان تقيّا فعند الله مكرّم وعند الناس معظّم

بهتر از بذل کردن همه هست
از فن تو هم زوجه کرم
زانکه بتقوی سر همه کرمست
هر که شد براه تقوی رو

لا شرف اعلى من الاسلام

معناه المسلم عزيز عند الله وان رقّ حاله والكافر ذليل عند الله وان كثر ماله واي شرف يكون اعلى من العزّة المؤيّدة والكرامة المخلّدة

که چو اسلام نیست هیچ شرف
گر شرف بایدت مسلمان شو
از اسلام داده از کف
ای که در دل کفر مانده پیچ

لا معقل احسن من الورع

معناه الورع للانسان احسن معقل وملاذ واحصن موئل ومعاذ شعر

از ورع چون ترا بنای زیست
ایمن ورع که از آن بکر
جوی ور ترا بنای نیست
ای که از ورع فکر تکرار کامت

لسانك يقتضيك ما عودته

معناه عود لسانك من القول اجمله ومن الخير اكمله فانك ان عودته الشر لم تأمن ان تصدر عنه على موجب عادتك لا على موجب ارادتك كلمة شر يكدر كاسك بل يطير راسك شعر

چون بی حفظ زبان روی کند
خوی خوش کش ایمنی که روزی
آن زود بر زبان که خوی کند
بر گو خوی کن زبان را

المرء عدو لما جهله

معناه اذا لم يعرف علما فوق مروته ومزق فتوته ام اربابه وعادى اصحابه شعر

چون نداند خلل چو اندکس
علم اگرچه خلاصه بنیست
کم نقصیم چو نداند کس
او و مان و بتمد عار

رحم الله امرأ عرف قدره

ولم يتعد طوره معناه رحم الله امرأ عرف انه فطر من صلصال لا من سلسال وخلق من ماء مهين فلم يتكبر على اقرانه ولم يتجبر على اخوانه شعر

قدم از حد خود برون منهد
قدر خود را بر اندوم کن
که عنان در کف جنون منهد
رحمت ایزدی بر آنکس باد

اعادة الاعتذار تذكير للذنب

معناه اذا اذنبت ذنبا فلا تعتذر عنه الا مرة

وَاحِدَةً وَلَا تَسْتَغْفِرْ مِنْهُ اِلَّا مَرَّةً وَارِدَةً فَاِنَّ اِعَادَةُ الْعُذْرِ مُذَكِّرَةٌ لِلذُّنُوبِ مُقَرِّرَةٌ لِلْعُيُوبِ

آن کردن بود گناه ترا
بس عذر باز گفتن تو
گر دو بار است نقض جاه ترا
عذر یک بار خواه از ربّ علی

اَلنُّصْحُ بَيْنَ الْمَلَاءِ تَقْرِيعٌ

مَعْنَاهُ مَنْ نَصَحَ اَخَاهُ عَلَى مَلَاءٍ مِنَ النَّاسِ فَقَدْ هَتَكَ سِتْرَهُ وَاَفْشَى سِرَّهُ شعر

آن نصیحت فضیحت است
نصیحت که بر ملا باشد
که چو این نیست آن فضیحت است
گر نصیحت کنی بخلوت کن

اِذَا تَمَّ الْعَقْلُ نَقَصَ الْكَلَامُ

مَعْنَاهُ اِذَا تَمَّ عَقْلُهُ لَمْ يَتَكَلَّمْ اِلَّا بِقَدْرِ الْحَاجَةِ وَلَمْ يَجُلْ حَوْلَ الْهَذَيَانِ وَاللَّجَاجَةِ شعر

در مجامع نگاه دارش گفتار
مرد را عقل چون بیفزاید
بیهده گفتنش بود بسیار
هر کرا نیست پایهٔ عقل

اَلشَّفِيعُ جَنَاحُ الطَّالِبِ

مَعْنَاهُ الطَّالِبُ بِالشَّفِيعِ يَصِلُ اِلَى مَرَامِهِ وَمَطْلَبِهِ كَمَا اَنَّ الطَّائِرَ بِوَاسِطَةِ الْجَنَاحِ يَصِلُ مَطْعَمَهُ وَمَشْرَبَهُ

دست در دامن شفیعی زن
تا بمطلوب خود رسی بکرم
گر تو خواهی از لطف یزدان
ای که هستی تو طالب حاجات

نِفَاقُ الْمَرْءِ ذِلَّةٌ

مَعْنَاهُ اَنَّ الْمُنَافِقَ يَكُونُ ذَلِيلًا عِنْدَ الْخَالِقِ وَحَقِيرًا عِنْدَ الْخَلَائِقِ شعر

خوار گردد بر خالق و خلق
هر که سازد نفاق پیشهٔ خویش
خار باد تن خیره از خلق
ای که داری نفاق اندر دل

نعمة الجاهل كروضة في مزبلة

معناه من لا علم لديه ولا اثر من الفضل عليه كروضة وضعت غير موضعها ووقعت غير موقعها

روضه در میان مزبله
نعمت و جاه ابلهانه ایست
مکن از کرده کار خود گله
ای که داری سر نزاری ما

الجزع اتعب من الصبر

معناه الجزع من الصبر اتعب والقلق من السكونة اصعب شعر

صدره از ناصبوری است
نیست در دهر هیچ کس را بهره
در رضای خدای تو نیست
در حوادث صبر کن چه کنیم

المسئول حر حتى يعد

معناه المسئول حر ما لم يعد كان بالخيار في المنع والاعطاء والاسراع والابطاء واذا وعد صار انجاز الوعد لازما واجبا على همته شعر

بنده حر است تا نداده نوید
بسته حر است تا وفا نکند
پیش کس همت شکسته نکند
مسئول چون کرد وعده

اكبر الاعداء اخفاهم مكيدة

معناه اكبر الاعداء اخفاهم مكائد شره ومصايد ضره يكتم عوامل غدره وحبائل مكره

نیست خصمی بتر ز دشمن تن
هست خصمی بتر ز دشمن جز
که نهان کرد تا بجا ببرد
بیخ و بن تو از ...

عبد الشهوة اذل من عبد

الرق معناه العبد المسترق قد يعتق مولاه وقد يكرم

من اشتريه اما عبد الشهوة فانه يكون ابدا في كل
عين ذليلا مستحقرا وفي كل قلب مهانا مستصغرا

هر از بنده خریده ام
بنده شهوت است و خواری
هست پیش کسی چنین طمع ام
هر که او بنده گشت شهوت را

الحاسد مغتاظ على من لا

ذنب له معناه الحاسد غضبان على من لم يظهر
منه جرم ولم يحدث عنه ظلم وما غضب الحاسد على المحسود
الا بسبب نعم ساقها الله عليه شعر

کی نه باشد ز اصطناع اله
نعمت حق دید بر تو
بر کسی کو نکرد هیچ گناه
هست حسود خشم آلود

كفى بالظفر شفيعا للمذنب

معناه اذا ظفرت فاقبل فيه شفاعة ظفرك واعف
عنه فان العفو احسن بشيمك شعر

حاسد او زان شود شادان
ناصح او زان شود غمگین
که در آن کار باشدش خذلان
ای بسا کس که طالب کاری است

رب ساع فيما يضره

معناه رب انسان يسعى في امر يضر ذاته
وليكثر عداوته شعر

حاسد او شود از آن شادان
ناصح او شود از آن غمگین
که در آن کار باشدش خذلان
ای بسا کس که طالب کاریست

لا تتكل على المنى فانها بضايع

النوكى معناه لا تعتمد على الهوى ولا تتكل على
المنى وليس كل ما يهواه الانسان يملكه ولا كل
ما يتمنى يدركه واعلم ان الاعتماد على الهوى و

الاتكال على المنى من شيم الحمقا وخصال النوكى شعر

نزد او عاقلان بود احمق
هر که بر آرزو کند تکیه
آرزو باشد بضاعت حمق
هر که بر آرزو کند کرم

اليأس حر والرجاء عبد

معناه من قطع الرجاء عن الناس حر خرج من رق خدمتهم وخلص من قيد طاعتهم وهذا هو العبودية

دادی آزادیت عز آزادی
در بیابان امید ره بستی
بستی آزادی و بد امید
که بریدی ز مال خلق امید

ظن العاقل كهانة

معناه يصدق ظن العاقل بسبب فطانته كما يصدق حكم الكاهن بكهانته شعر

در اصابت چو حکم اخترگوی
ظن عاقل بود ز بر کاری
هر اشارات او ز مخجوی
هر اشارت که مرد عاقل کرد

من نظر اعتبر والبيلم

معناه من لحظ واخبر اتعظ واعتبر شعر

هر چه ناسود مند بود گذشت
هر چه زان سود مند بود گرفت
هر چه اعتبار از ان بردشت
زده کارها چو کرد نظر

العداوة شغل البين فيه

منفعة معناه يشغل صاحبها عما هو الاولى به والاولى في مصالح الآخرة والاولى شعر

ای که نیز بلا کرد
کو دلی ز خیر غم اوست
از غم خیر کرها جدا کرد
ای که شد عداوت خلق

القلب اذا اكره عمى

معناه اذا اكره على معرفة العلم حدث له الملال

وظهر فيه الكلال وفسد فيه النظر وذهب عنه
البصر حتى لا يعلم وما يعلم ولا يفهم ما يفهم شعر

تیغ علم ناموزد / طبع خاطر اگر تیز بود
کار چشم آتش دل افروزد / کم ز کلبوی عسلم

الأدب صورة العقل

معناه صورة العقل هي الافعال المهذبة والاقوال
المصونة والحركات المرتبة والسكنات المؤدبة

بیت عاقلی که بی ادب است / عقل آنست که او ادب دارد
کهتر زنی که بیچه ادب است / ادب باش چو مردم او را

لا حياء للحرص

معناه من استولى عليه الماء وعن وجه الحياء

بسوز دامن ست او از آدم / زود بتها او نجست
باید او ار جستن آن بر شرم / مرد که باشد چو بی حیا بر بیزی

البغي سابق الى الحين

معناه البغي ذميم ومرتعه وخيم ليسوق صاحبه الى
الغضب العناء ولا يقوده الى العظمة والغناء شعر

نا کرده زن کون فا فکند / ادر از صف بیعام
نفع نیز تجارت ز ابکند / نفع تو بیت شکرد نعمه

في كل جرعة شرقة ومع كل

اكلة غصة معناه خير الدنيا مختلط بشرها
ونفعها ممتزج بضرها فمع كل فرجة ترحة ومع كل خيرة
غيرة ومع كل ريح خمر خمار ومع كل صحة علة ومع كل عز
ذلة ومع كل عشرة عسرة ومع منحة محنة شعر

هیچ شادی نبود کسی بی غم / هیچ راحت نبود کسی بی تعا
هست محنت قرین عالم / بلکه بد بیش و کم صلاح و فساد

مَنْ كَثُرَ فِكْرُهُ فِي الْعَوَاقِبِ لَمْ

يَشْجُعْ مَعْنَاهُ مَنْ اَكْثَرَ الْفِكْرَ فِي عَوَاقِبِ الْاَحْوَالِ وَخَوَاتِمِ الْاَعْمَالِ ذَهَبَ شِدَّتُهُ وَبَطَلَتْ حِدَّتُهُ فَلَا يَخُوضُ الْكَرَائِبَ وَلَا يَرُوضُ الْكَتَائِبَ لَا يَمْلِكُ نَاصِيَةَ مُرَادِهِ وَلَا يُدْرِكُ قَاصِيَةَ مُرَادِهِ شعره

هر که [illegible] در عاقبت [illegible]
[illegible] با شد و [illegible]
[illegible] کاری

اِذَا حَلَّتِ الْمَقَادِيرُ ضَلَّتِ التَّدَابِيرُ

مَعْنَاهُ اِذَا حَلَّتْ قَضَاءُ اللّٰهِ بِالْاِنْسَانِ عَكَسَ تَدَابِيرَهُ وَنَكَسَ تَقْدِيرَهُ فَلَا يَعْرِفُ وَجْهَ صَلَاحِهِ وَلَا يَعْلَمُ طَرِيقَ نَجَاتِهِ

هم تقدیر او شود باطل
هم تدبیر او شود گمراه
هر چه [illegible] شود نازل
چون قضای خدای عز و جل

اِذَا حَلَّ الْقَدَرُ بَطَلَ الْحَذَرُ

مَعْنَاهُ اِذَا نَزَلَ قَضَاءُ اللّٰهِ بِالْاِنْسَانِ لَمْ يَنْفَعْ حَذَرُهُ وَفِرَارُهُ وَلَمْ يُدَافِعْ عَنْهُ اَعْوَانُهُ وَاَنْصَارُهُ شعر

نتوان بست راه او به سپاه
نتوان کرد دفع او به حذر
نتوان [illegible] و حصن ساختن راه
چون قضای خدای نازل گشت

الْاِحْسَانُ يَقْطَعُ اللِّسَانَ

مَعْنَاهُ مَنْ اَحْسَنَ اِلَى النَّاسِ فَقَدْ مَلَأَ اَفْئِدَتَهُمْ بِمَحَبَّتِهِ وَوِلَايَتِهِ وَيَقْطَعُ اَلْسِنَتَهُمْ عَنْ سَيِّئَةٍ وَهِجَائِهِ

هم زبان کس به جود بر بست
هم [illegible] کس به مهر [illegible]
مال داد و [illegible]
هر که کردی بجای او احسان

الشَّرَفُ بِالْفَضْلِ وَالْاَدَبِ

لا بالاصل والنسب معناه شرف المرء بفضله لا باصله وجلالته بادبه لا بنسبه شعر

گرچه دارد بزرگ اصل و نسب ... بی فضل و بی ادب خرد نیست
شرف مرد بفضل و ادب ... فضل جوی و ادب که زینت کی

اكرم الادب حسن الخلق

معناه حسن الخلق اكرم الادب واكرم الاحسان

نیک خوئی بهم تو ادب نیست ... نیک خوئی کن که از خرد
بی بسی سال و ماه عقبیست ... بد خوئی ها بسی علم

اكرم النسب حسن الادب

معناه اكرم نسب الرجل حسن الادب لا اجلاله النسب

بس بهتر تو حسن ادب ... در حسن ادب کرای که نیست
بزرگی اصل و نسب ... ای که مغرور مانده ست و درو

افقر الفقر الحمق

معناه الحماقة اسوء انواع الفقر لان الاحمق اذا كان فقيرا لا يستطيع تحصيل الاموال بل اضاعها وان كان غنيا لا يستطيع حفظ الاموال بل اشاعها شعر

رنج بیماری چو گردد یا ... سکر کن اندر آن تو هم که نیست
نه از آن فقر که ز بیج تر بی ... که فقیری و بی تمی احمق

اوحش الوحشة العجب

معناه اذا كان المرء ذا عجب فالناس يستوحشون من صحبته وينفرون من محبته فيبقى في وحشة الوحدة فلا صديق يجالسه ولا رفيق يوانسه شعر

نی ایسی کس و جلیس یکبار نزد ... مرد را مضایق و حشت
دوستان از تو نهمه برود زند ... گر ترا پیشه خویشتن بینیست

اغنى الغنى العقل

معناه العقل اعظم الغنى به يوصل الى المنى

گر توانگر بعقل دانی تن | انکه را عقل نیست آدمی نیست | او بود از غنی توانگرتر | هر کرا عقل و رای و هم خردیست

الطامع في وثاق الذل

معناه الطامع ابدا في صغار وذلة وخسار وقلة

بسته باشد برشته خواری | زانکه پیوسته هست مرد طامع | گر ز عقل بهره داری | تا توانی مگرد گرد طمع

قلب الاحمق في فمه

معناه كل سر يكون في قلب الاحمق يذهب بلسانه ويشيعه لاخوانه شعر

آن همه بر سر زبان وی است | هر چه دارد ز نیک و بد در دل | جایگاه دلش دهان وی است | هر که او هست احمق و جفت

احذروا نفار النعم فما كل شارد بمردود

معناه لا تفعلوا شيئا يشرد نعمتكم وينفرد ولتكم فما كل شارد يرد الى عطنه ولا كل نافر يعاد الى وطنه شعر

ای که با نعمتی بسیرت بد	نعمت خویش را ز خود مرمان	که نه هر گه ازان رمیده شد از کس	باز آوردنش بود آسان

اكثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع

معناه الغالب ان الطمع اذا اشتد على العقل صرعه في المعركة واوقعه في المهلكة

عقل مردم ز راه افتد از آنک | چون طمع دست برد بنماید | تا توانی بسوی طمع مگرای | آفت عقل مردمان طمعست

مَنْ اَبْدى صَفْحَتَهُ لِلْحَقِّ هَلَكَ

مَعْنَاهُ مَنْ اَقْبَلَ عَلَى الْحَقِّ مَلَكَ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ هَلَكَ شِعْر

اگر از راه حق کند اعراض | بارد و در ورطه هلاک افتد | حاصل از دو جهان کلی عرض | هر که با حق نبود در دو جهان

اِذَا اَمْلَقْتُمْ فَتَاجِرُوا اللّٰهَ بِالصَّدَقَةِ

مَعْنَاهُ اَلصَّدَقَةُ سَبَبٌ لِزِيَادَةِ الْمَالِ وَسَعَادَةِ الْاَحْوَالِ وَالْمَآلِ وَمَنْ تَاجَرَ اللّٰهَ بِالصَّدَقَةِ نَالَ الْغُنْيَةَ وَحَازَ الْغَنِيمَةَ

هیچ چیزی مدان تو چون صدقه	بیشتر از مال و جاه را بخشی	او رساند بناز و استغنا	او رهاند ز رنج درویشی

مَنْ لَانَ عُوْدُهُ كَثُفَ اَغْصَانُهُ

مَعْنَاهُ مَنْ لَانَ هَانَ فِي اَعْيُنِ خَدَمِهِ وَاَعْدَاءِ نِعَمِهِ فَلَا يُطِيعُونَ اَمْرَهُ وَلَا يُعَظِّمُونَ قَدْرَهُ شِعْر

از بزرگی نبرد هیچ فرمان | بتهمت کس بر نیکی کرمان | ماند اندر هیبت ایشان | هر که با کهتران کند نرمی

لِسَانُ الْعَاقِلِ فِي قَلْبِهِ

مَعْنَاهُ كُلُّ سِرٍّ يَكُونُ لِلْعَاقِلِ فَقَلْبُهُ يُخْفِيهِ وَيَسْتُرُهُ وَلِسَانُهُ لَا يُفْشِيهِ وَلَا يَذْكُرُهُ شِعْر

نبود بیرون گفت او باطل | نبود غیر سر او پیدا | هست پنهان زبان او در دل | هر که او هست عاقل و کامل

مَنْ جَرى فِي عِنَانِ اَمَلِهِ عَثَرَ بِاَجَلِهِ

مَعْنَاهُ مَنْ غَرَّتْهُ كَوَاذِبُ الْآمَالِ اَجَرَتْهُ جَوَاذِبُ الْآجَالِ

اندر افتد ز دست حبل اجل | هیچ باشد گران امل ناگاه | هر که بدهد عنان بدست امل | همه کارهایش گشت هوا

من طلب ما لا يعنيه فاته ما يعنيه

معناه من طلب ما لا يعنيه وحاول ما يعنيه فاته ما ينفعه من المهمات وجان ما لا يعنيه من الملمات شعر

پیکار آور بکار بیهج آید
فوت گردد ز دست بسیار
گذشتن کن مهم کار آید
انچه ناید بکار در دم را

السامع للغيبة احد المغتابين

معناه السامع للغيبة والمغتاب شريكان فيما يستحقه من نكال العاجلة ووبال الآجلة شعر

مستمع چون کننده غیبت
اهل غیبت کسی نشود
هر که جوید ز کار طینت
تا توانی مگوی غیبت کس

الذل مع الطمع صدق

معناه قد ذل من طمع وقد عز من قنع شعر

تشنگی در بیابان و عاشقی در غربت
هر که دارد طمع ذلیل کند
هر چه خوار بیست حاجت طمعیست
تا توانی طمع مکن زنهار

الراحة مع الياس

معناه من تعلق باذيال الناس وقطع رجاه من اموال الناس عاش في دعة لا يشوبها نصب ولا يعوبها تعب

مرد را راحت حاصل نیست
چون بریدی امید از دگران
مرد را بخت حاجت دل نیست
تا توئی دل در امید بستی

الحرمان مع الحرص

معناه كل حريص محروم وكل طماع مذموم

مرد حریص بس که مال پیش آمد
از ره حرص دیو شود برزگ
باز چشمش ندید بجز دنیا
ای که از حرص ماند دور

من كثر مزاحه لم يخل من حقد

عليه أو استخفاف به معناه من تعوّد المزاح حقد
عليه الأكابر واستخف به الأصاغر شعر

بیهمه پیش ستمکاران گردد
از همه بی ادب سبک گردد
گر ادب پرست پاسبان گردد
هر که سازد مزاح پیشه چو گل

اذا وصلت اليكم اطراف

النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر معناه
من لم يشكر النعم الحاصلة لديه الواصلة اليه يحرم
النعم الدانية منه والقاصية عنه

لذت یافت شوی محروم
شکر آن یافت فرو مگذار
فو باشد چو نقطه موهوم
پیش یاد تو نعمتی از کار

اذا قدرت على عدوك فاجعل

العفو عنه شكرا للقدرة عليه معناه من عفا عن عدوه
وقد وقع في يده فقد قضى عليه النعمة وادى شكر القدرة

در جهان فرمان تو بانی باز
رحم کن رحم کن کرم چو کنی
عفو را شکر دولت خود ساز
چون شوی بر عدوی خود قادر

ما اضمر احد شيئا الا ظهر في

فلتات لسانه وصفحات وجهه معناه ما اضمر احد
شيئا الا ظهر ذلك في اثناء اقواله وادراج افعاله شعر

گاه اندر کرانه رویش
گاه اندر زبانه پیش
هر که نرانی که چیست هیچ پس
هر که چیزی نهفت اندر دل

لسان العاقل وراء قلبه

معناه لسان العاقل بقلبه طايع للبه ما لم يحكم اولا في جنانه ثم يذكر بلسانه شعر

زبان آن حدیث گزارد که پیش بدل بیندیشد
دل خود هادی زبان دارد او عاقل که سخن کم گفتن

قلب الأحمق وراء لسانه

معناه قلب الاحمق تابع للسانه جار في عنانه يلفظ القول من فيه ثم يتامل فيه شعر

گل بران قول کش بگمارد آنچه باید بگوید و نگاه
دل خود تابع زبان دارد او احمق که سخن گفتن

البخيل مستعجل الفقر يعيش

في الدنيا عيش الفقراء ويحاسب في الآخرة حساب الأغنياء
معناه البخيل فقير من غير رقة حال وقلة مال يعيش

في الدنيا عيش أصحاب الخسار ويحاسب في العقبى حساب أرباب اليسار شعر

وان جهان چون توانگران بعذاب این جهان همچو مفلسی شود که
فقر را سوی خویشتن بکشید هر که در بخیلی ره داد

اللهم اغفر رمزات الألحاظ

وسقطات الألفاظ وشهوات الجنان وهفوات اللسان
معناه اللهم اغفر ما عرفت في لحاظنا من الذنوب واستر ما رأيت من أفئدتها والسنتنا من العيوب شعر

دامن سهو و خطای زبان وز جرم رسی کنار
یا رب از ما بعض دل و زبان این کلمات ما کردی و هم که

تمت الكتاب الكلمات بعون

الله الخالق البريات